

УДК 332.3

Коренюк П.І., д.е.н., професор,
Кириченко О.О., к.е.н.
Дніпропетровський національний
університет імені Олеса Гончара

СТАЛИЙ РОЗВИТОК ПРОЦЕСІВ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ ТЕХНОГЕННО ПЕРЕВАНТАЖЕНИХ ТЕРИТОРІЙ

Коренюк П. І., Кириченко О. О. Сталый розвиток процесів землекористування техногенно перевантажених територій. У статті надається огляд можливого вирішення проблеми управління землекористуванням в гірничодобувному регіоні в контексті забезпечення довготривалого сталого розвитку. Основний акцент робиться на узгодженні цілей суб'єктів гірничого землекористування.

Коренюк П. И., Кириченко Е. А. Устойчивое развитие □ транспортн землепользования техногенно перегруженных территорий. В статье дается обзор возможного решения проблемы управления землепользованием в горнодобывающих □ транспорт контексте обеспечения долговременного устойчивого развития. Основной акцент делается на согласовании целей субъектов горного землепользования.

Korenjuk P., Kirichenko E. Sustainable land management processes technologically congested areas. The article gives the review of the possible solution of the problem of mining land usage management in the context of providing long-term sustainable development. The main attention was paid to the adjustment of the objectives of the subjects of mining land-usage.

Постановка проблеми. Земля – найважливіший природний ресурс, який займає виняткове місце в житті і діяльності будь-якого суспільства. Багатоцільова спрямованість використання землі спільно з досягненням соціально-економічних цілей розвитку зумовлює управління землекористуванням як одного з основних чинників стійкого розвитку. Обмеженість земельних ресурсів і відсутність можливості їх переміщення в просторі або заміни іншими засобами виробництва викликає необхідність раціонального відношення до цього виду ресурсу і забезпечення збереження його якісних характеристик.

Проблема раціонального (або, точніше екосталого) землекористування є однієї з найважливіших в глобальному масштабі. Запаси земель, придатних для сільськогосподарського використання, складають в даний час 2,5 млрд. га і скорочуються із швидкістю 6-7 млн. га в рік. Для України ця проблема є особливою, оскільки їй належить майже третина загальної площі світових запасів чорноземів.

Земельні ресурси України унікальні і надзвичайно цінні для їх сільськогосподарського використання. У структурі ґрунтового покриву домінують різновиди чорноземів, поширені майже на 55% площ орних земель. Цінність цих земель полягає у високому вмісті гумусу, шар якого досягає 40-50 см і більш.

В Україні для промислових цілей в середньому за рік вилучається понад 4000 га сільськогосподарських угідь. Існуючі нормативи відведення земель під промислові потреби в 2,5-2,7 разу перевищують європейські стандарти. Окремі галузі промисловості характеризуються дуже високою питомою землемісткістю. Також необхідно звернути увагу на той факт, що основні проблеми у вітчизняному землекористуванні не вирішуються вже довгий час і набувають хронічного характеру.

Можна стверджувати, що в сучасних умовах раціональне використання і охорона земельних ресурсів для України є найважливішою науковою і соціально-економічною проблемою, яка повинна вирішуватися на основі балансу між необхідним економічним зростанням і збереженням земельних ресурсів.

У міжнародному плані перший системний і цілісний виклад концепції сталого розвитку був наданий в документах другої Конференції ООН з навколишнього середовища і розвитку в Ріо-де-Жанейро у 1992 р. у «Порядку денному на XXI століття». Зараз на різних рівнях розглядаються питання, пов'язані з необхідністю переходу на сталий розвиток як України в цілому, так і її окремих регіонів. При цьому треба враховувати, що, на думку авторів [1, С. 107-113], Україна належить до групи країн з несприятливими передумовами переходу до стійкого розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема раціонального використання і збереження земельних ресурсів, а останнім часом – сталого землекористування, завжди була в центрі уваги вчених. Вагомий вклад внесли і провідні вітчизняні учені: Алімов О.М., Балацький О.Ф., Борщевський П.П., Бистряков І.К., В'юн В.Г., Горлачук В.В., Даниленко А.С., Данилишин Б.М., Дорогунцов С.І., Добряк Д.С., Новаковський Л.Я., Реймерс М.Ф., Сайко Ф.С., Трегобчук В.М., Третяк А.М., Туниця Ю.Ю., Хвесик М.А., Цемко В.П., Шикула М.К. та ін.

Особлива значущість переходу гірничопромислових регіонів України на модель збалансованого еколого-економічного (сталого) розвитку обумовлена тим, що для розвитку України найважливішими є і земельні, і мінерально-сировинні ресурси. За оцінками [2], на земельні ресурси приходить 72%, на мінерально-сировинні – 26% в структурі їх споживчої вартості. Вищевказане обумовлює актуальність розробки теоретичних і методологічних основ формування нового механізму управління землекористуванням в гірничопромислових регіонах, з урахуванням оптимального балансу економічних і екологічних цілей розвитку. Це є необхідною умовою стійкого еколого-економічно збалансованого розвитку цих регіонів.

В зв'язку з цим **метою даної статті** є дослідження еколого-економічних засад проблеми управління гірничим землекористуванням як складової екосталого розвитку гірничопромислових регіонів.

Викладення основного матеріалу. Основна проблема при управлінні гірничим землекористуванням – неузгодженість, конфліктність інтересів і цілей суб'єктів гірничого землекористування як між собою, так і з вимогами екології і цілями екосталого розвитку (що об'єктивно і закономірно в ринковій економіці). Ця проблема ускладнюється тим, що в ході проведення земельної реформи з'явилася велика кількість землевласників і землекористувачів, різних за формами власності, видами господарської діяльності, величиною і т.д. Ці землекористувачі, як це відзначається і в сучасній науково-практичній літературі, в більшості своїй при веденні власної господарської діяльності не зацікавлені в раціональному землекористуванні, переслідуючи свої короткострокові цілі. Також в результаті паювання земель була порушена територіальна організація землекористування [3, С. 225-230]. Унаслідок цих чинників посилилася конфліктність стосунків між суб'єктами гірничого землекористування, також посилюється подальша деградація земельних ресурсів. Це може привести до незворотних екологічних наслідків і створити негативні передумови для подальшого економічного розвитку гірничопромислових регіонів.

У зв'язку з цим, основна увага при дослідженні проблем гірничого землекористування має бути приділена аналізу протиріч на різних рівнях землекористування; обґрунтуванню підходів до узгодження інтересів і цілей суб'єктів гірничого землекористування як між собою, так і з цілями (напрямами) екосталого розвитку гірничопромислового регіону.

У загальному вигляді всіх суб'єктів гірничого землекористування можна систематизувати за трьома групами:

1) гірничодобувне (гірничо-збагачувальне) підприємство – базовий суб'єкт, основна діяльність якого по видобутку корисних копалин є причиною виникнення процесів гірничого землекористування;

2) сільськогосподарські та інші землекористувачі – в даний час в цій групі

домінуюче положення займають сільськогосподарські суб'єкти господарювання, що пов'язане з високою сільськогосподарською освоєнням і високим потенціалом сільськогосподарського виробництва на даних територіях;

3) вертикальні суб'єкти гірничого землекористування (органи влади різних рівнів, органи місцевої самоврядування) – виконують функції в рамках чинного законодавства.

Вирішення даної проблеми пропонується здійснювати на основі інтеграції інтересів горизонтальних суб'єктів гірничого землекористування (горизонтальна інтеграція) і цілей розвитку даної гірничопромислової території (вертикальна інтеграція) в єдину систему управління гірничим землекористуванням. Подібне інтегроване управління гірничим землекористуванням призначене здолати фрагментарність, властиву галузевим підходам до управління землекористуванням і врахувати специфічні особливості розвитку гірничопромислового регіону. Можна стверджувати, що за своєю суттю, система гірничого землекористування є специфічною організаційною системою, яка відноситься до класу економічних і складається з окремих елементів (підсистем) – суб'єктів гірничого землекористування, і є організацією цих елементів (їх взаємозв'язок і взаємодія) з приводу земельних ресурсів. Система суб'єктів гірничого землекористування є активною системою, тобто суб'єкти гірничого землекористування мають властивість активності, у т.ч. свободу вибору свого стану (поведінки). Окрім можливості вибору стану, елементи активної системи мають власні інтереси і цілі, тобто здійснюють вибір свого стану цілеспрямовано [4, С. 75-83].

Відповідно, при формуванні механізмів управління гірничого землекористування необхідно враховувати прояви активності керованих суб'єктів гірничого землекористування. Описати це можна таким чином – вважатимемо, що керовані суб'єкти (суб'єкти гірничого землекористування) прагнуть до вибору таких своїх станів, які є найкращими із їхньої точки зору за даних умов, а керуючі впливи, у свою чергу, залежать від стану керованих суб'єктів. Кінцевою метою системних досліджень є забезпечення процесу формування і реалізації стратегії управління гірничим землекористуванням.

Визначимо, що в більшості випадків поведінка суб'єктів гірничого землекористування є нераціональною з точки зору цілей формування довготривалих сприятливих еколого-економічних умов розвитку гірничопромислового регіону.

При вивченні поведінки суб'єктів гірничого землекористування слід детально розглянути їх протиріччя. Структура протиріч така, що їх не можна вважати строго антагоністичними в математичному сенсі цього слова, і що вона є визначальна для еколого-економічних взаємодій даних суб'єктів. При цьому необхідно відзначити, що саме таке складне переплетення інтересів, цілей і взаємозв'язків визначає сталість розвитку, в даному випадку екосталість. Категорію еколого-економічного конфлікту в даних дослідження можна розглядати як спосіб еколого-економічної взаємодії між суб'єктами гірничого землекористування. При дослідженні еколого-економічного конфлікту необхідно взяти до уваги, що він сам по собі є складною системою стосунків із поведінкою, що слабкопередбачувальна. Таку систему відрізняє, перш за все, відвертість і нелінійність.

Похід до еколого-економічного конфлікту має бути заснований на двох припущеннях:

1) еколого-економічні конфлікти мають сутнісні риси і механізм розвитку, властиві будь-якому конфлікту;

2) еколого-економічні конфлікти володіють однією своєрідною специфікою. Своєрідні предмет і причини еколого-економічних конфліктів, процеси їх виникнення, протікання і вирішення. Особливими є наслідки цих конфліктів, при цьому особливе побоювання викликає їх неусвідомленість, незбагненність. Своєрідні і зовнішні умови динаміки еколого-економічних конфліктів [5, С. 1047-1052].

Моделювання еколого-економічних взаємодій і узгодження цілей суб'єктів гірничого землекористування здійснюється на основі вищевказаних досліджень. Механізм

вибору і обґрунтування напрямів відновлення і використання порушених земель є різновидом колективних рішень суб'єктів гірничого землекористування.

На підставі вищезазначеного, можна сформулювати теоретичні основи інтегрованого управління гірничим землекористуванням і розробити на цій базі стратегію. На підставі вищесказаного, можна стверджувати, що, управління гірничим землекористуванням має бути, в першу чергу, інструментом гармонізації багаточисельних інтересів і цілей суб'єктів землекористування на території порушення земель при розробці родовищ корисних копалин, з врахуванням цілей екологічного (екологічно і економічно збалансованого) розвитку гірничопромислового регіону.

До вирішення проблем інтегрованого управління гірничим землекористуванням необхідно підходити, виходячи з конкретних регіональних можливостей і пріоритетів. Управління гірничим землекористуванням доцільно розробляти і здійснювати за двома напрямками: стратегічне і оперативне управління. Процес інтегрованого управління гірничим землекористуванням є безперервним і циклічним і складається з наступних стадій: ініціація інтеграції і управління, планування, реалізація, моніторинг і оцінка. Процес управління відображає, на якому етапі і як вирішуються ті або інші завдання і повинен підтримуватися набором методів, інструментів і засобів. Кожен з них використовується на одному, декілька або на всіх етапах.

Проблема управління гірничим землекористуванням є настільки складною і багатоплановою, що говорити про якісь універсальні методи досить важко. Проте, є певний загальний підхід до створення принципів управління в складних нерелективних системах, якою є і система гірничого землекористування – це програмно-цільовий метод управління. Строго кажучи, термін «метод» не дуже підходить для його характеристики. Він є швидше сукупністю рекомендацій, які досить добре розроблені і набувають рис методу лише в деяких спеціальних випадках управління економічними системами [6, С. 311-315]. Існує величезний потенціал застосування програмно-цільового управління при управлінні природокористуванням і землекористуванням.

Сутність програмно-цільового управління полягає в тому, що досягнення певних результатів і цілей здійснюється за допомогою реалізації цільових програм. Зазвичай мається на увазі, що цільова комплексна програма – це директивний адресний документ, який представляє пов'язаний за термінами здійснення, ресурсами і виконавцями комплекс економічних, виробничих, організаційних та ін. завдань, направлених на досягнення поставлених цілей найбільш ефективними шляхами.

У широкому сенсі під програмою розуміється встановлення етапів, порядку і механізму управління процесом послідовного досягнення цілей. При цьому програма розвитку гірничопромислового регіону (території) не може зводитися до простої суми заходів, а є системою взаємопов'язаних мір, яка, орієнтуючись на особливі закономірності розвитку зовнішнього середовища, викликає синергетичний ефект.

Програмно-цільове управління може з'явитися ефективним засобом вирішення складних еколого-економічних проблем розвитку, у тому числі і таких як управління гірничим землекористуванням. При цьому необхідно враховувати, що при еколого-економічному управлінні гірничим землекористуванням (і природокористуванням взагалі) процес управління, постановки цілей і визначення обмежень має специфіку – він не обмежений, а розтягнутий у часі.

При управлінні еколого-економічними системами перевагами використання програмно-цільового управління є те, що допускається постановка цілей не лише в конкретному кількісному вираженні, але і в якісному формулюванні, які не мають чіткого числового вираження, але є досить ясні, аби бути цільовими орієнтирами, за якими можна встановлювати необхідну спрямованість програмних дій.

Етапами формування і реалізації стратегії управління гірничого землекористування є: 1) формування цілей (процеси визначення і узгодження цілей управління) і сценаріїв; 2) формування програми; 3) перетворення програми на стратегію (її розвиток і розширення);

4) реалізація стратегії; 5) оцінка ефективності стратегії.

На першому етапі досліджень основною трудностю є невизначеність цілі (цілей) управління, яка полягає в її (їх) багатокритерійності. Для подолання цієї труднощі треба визначити і зіставити між собою різні вимоги, що відносяться до процесів землекористування і розвитку в гірничопромислових регіонах. В даному випадку ціль, процеси визначення і узгодження цілей управління стають самостійним об'єктом дослідження. Особливістю управління подібними економічними системами є те, що, як правило, цілі мають бути вироблені усередині самої системи.

Кількість завдань, які доцільно вирішувати на рівні розробки програм, може бути дуже великою. Кожна з них несе певну інформацію про властивості даної економічної системи і робить виразнішими можливі результати ухвалення рішень і загальні властивості економічного механізму. Тому число цих завдань треба розумно обмежити за допомогою виділення найбільш значимих і синергетичної оцінки впливу інших.

При формуванні стратегії управління гірничим землекористуванням необхідно розробити процедури обґрунтування і ухвалення управлінських рішень, а також механізми визначення сфер впливу і узгодження рішень. Для забезпечення оперативного управління гірничим землекористуванням необхідно сформувати підсистему прийняття і реалізації тактичних рішень в рамках загальної стратегії. Інструментами реалізації стратегії інтегрованого управління гірничим землекористуванням є спроектовані механізми, що реалізують багаточисельні «малі» петлі зворотного зв'язку.

Вочевидь, що в процесі землекористування відбуватимуться різні зміни в структурі землекористування, суб'єктах землекористування, зовнішніх умовах і т.д., виникати різноманітні конфлікти. Для управління цими ситуаціями можуть бути розроблені певні «управлінські блоки» на базі адаптації деяких механізмів антикризового управління.

Для контролю за реалізацією стратегії управління гірничого землекористування як в цілому, так і за окремими напрямками необхідний моніторинг. Він повинен починатися одночасно з початком реалізації стратегії інтегрованого управління гірничим землекористуванням. При моніторингу відбувається постійний збір інформації, її аналіз і повернення на інші етапи. При цьому треба враховувати вірогідність зміни стратегії. Вигляд і процес здійснення моніторингу значною мірою залежить від сформульованих цілей управління. Модулювання реалізації стратегії управління гірничого землекористування є чисто технічною, оптимізаційною проблемою. На завершальному етапі роботи слід передбачити можливості оцінки ефективності реалізації механізмів інтегрованого управління гірничим землекористуванням.

Висновки. 1. В даний час на різних рівнях розглядаються питання, пов'язані з необхідністю переходу на стійкий розвиток як України в цілому, так і її окремих регіонів. Тому перетворення традиційних механізмів природокористування і землекористування з урахуванням цілей довготривалого і безпечного розвитку є однією з найважливіших науково-практичних задач. Можна стверджувати, що в даний час управління природокористуванням і землекористуванням не спирається на принципи екологічного довгострокового розвитку.

2. При загальній спрямованості можливих шляхів вирішення даної проблеми, на практиці на перший план виступають регіональний і галузевий рівні переходу на принципи стійкого розвитку і вирішення еколого-економічних протиріч. Вочевидь, що стійкий розвиток гірничодобувних регіонів в будь-якій країні безпосередньо пов'язаний із забезпеченням раціонального природокористування і його найважливішої складової – землекористування.

3. Основною проблемою при управлінні гірничим землекористуванням є неузгодженість, конфліктність інтересів і цілей суб'єктів гірничого землекористування як між собою, так і з вимогами екології і цілями екологічного розвитку. Ця проблема ускладнюється прорахунками і помилками, допущеними при проведенні земельної реформи в Україні

4. Управління гірничим землекористуванням має бути, в першу чергу, інструментом гармонізації багаточисельних інтересів і цілей суб'єктів гірничого землекористування, з урахуванням цілей екологічного розвитку гірничопромислового регіону.

5. До вирішення проблем інтегрованого управління гірничим землекористуванням необхідно підходити, виходячи з конкретних регіональних можливостей і пріоритетів; його доцільно розробляти і здійснювати за двома напрямками: стратегічне і оперативне управління.

Список використаних джерел:

1. Хвесик М.А., Горбач Л.М. Концептуальні засади сталого розвитку в контексті глобалізації і регіоналізації // Науковий вісник Волинського нац. ун-ту ім. Лесі Українки. – 2008. – № 7. – С. 107-113.

2. Коржнев М.М. Природно-ресурсні обмеження розвитку України // Стратегічна панорама. – 2005. – № 1. – С. 88-93.

3. Кривов В.М. Екологічно безпечне землекористування Лісостепу України. Проблема збереження ґрунтів. – 2-ге вид., доп. – К.: Урожай, 2008. – 304 с.

4. Бурков В.Н., Новиков Д.А. Теория активных систем: состояние и перспективы. – М.: Синтез, 1999. – 128 с.

5. Кириченко Е.А., Халилова Э.М. Исследование эколого-экономического конфликта в контексте устойчивого развития // Экономика: проблемы теории та практики. – 2009. – Вип. 253. – Том 4. – С. 1047-1052.

6. Моисеев Н.Н. Математические задачи системного анализа. – М.: Наука, 1981. – 488 с.

Ключові слова: гірниче землекористування, управління, суб'єкти гірничого землекористування, гармонізація цілей і інтересів, протиріччя, сталий розвиток, гірничопромисловий регіон

Ключевые слова: горное землепользование, управление, субъекты горное пользование, гармонизация целей и интересов, противоречия, устойчивое развитие, горнопромышленный регион

Key words: mining land-using, management, subjects of mining land-using, harmonization of objectives and interests, contradictions, ecological aspect of sustainable development, mining region.

УДК 314.72(478)

Mishova T., pro-rector, PhD in economics

Peleah M., PhD

Vachulovschi D., doctor

ASEM

SUSTAINABILITY OF MIGRATION MODEL IN MOLDOVA

Mishova T., Vachulovschi D., Peleah M. Sustainability of migration model in moldova. We consider sustainability of current migration model, developed in Moldova in recent years. Using available data we are concluding, that the model unsustainable in medium and long term. From natural resource perspective, population of Moldova is decreasing and country will be physically unable to supply so many migrants in medium and long-term future. Migration affects social capital both positively and negatively, but it seems that net impact is negative. So far, migration and remittances have had only limited positive impact on economic capital, while the most of remittances have been used for consumption and channeled out of the